

Міністерство освіти та науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
(магістра)

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МАТЕРІ ДО ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ»**

Виконала:
студентка КогL1-M20z групи
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія
Белінська Інна Вікторівна

Керівник:
кандидат психологічних наук, старший
викладач
Куриця Алла Іванівна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТАВЛЕННЯ МАТЕРІ ДО ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	6
1.1. Ставлення матері до дитини: поняття, структура, типи та стилі.....	6
1.2. Психологічні особливості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.....	21
1.3. Особливості ставлення матерів до дітей із порушеннями розвитку.....	38
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1.....	44
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАВЛЕННЯ МАТЕРІ ДО ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	46
2.1. Організація та методи дослідження.....	46
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	53
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2.....	64
РОЗДІЛ 3. СИСТЕМА РОБОТИ З МАТЕРЯМИ, ЯКІ ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ.....	65
3.1. Система роботи з матерями, які виховують дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.....	65
ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3.....	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	89

ВСТУП

Актуальність. Дитячо-батьківські відносини в сім'ях з дітьми, які мають різні порушення розвитку, є важливою і одночасно складною проблемою. Можливо, що соціально-психологічна адаптація дітей із різними психічними і соматичними порушеннями залежить від вірної материнської поведінки. Деякі фахівці припускають, що для всебічного розвитку дитини материнське відношення має велике значення, але в науці залишається невивченим питання про особливості формування відношення матері та її впливу на розвиток дитини. Особливо актуальною виявляється ця проблема у контексті взаємодії матері з дитиною, що має різні порушення у розвитку (у тому числі і порушеннями мовлення). У вітчизняній та зарубіжній психології та педагогіці дана проблема недостатньо вивчена, хоча потреба в таких дослідженнях дуже велика. Без цього просто неможливо організувати кваліфіковану психологічну та логопедичну допомогу таким матерям. Матері, які виховують дітей з різними порушеннями в розвитку (у тому числі і з порушеннями мовлення), часто бувають пригніченими й відчувають провину через народження дитини з порушенням, внаслідок чого вони потребують додаткової допомоги психолога та супроводу логопеда. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

Аналіз робіт різних психологів з проблеми материнських відносин (Н. Авдєєва, Г. Аріна, Є. Айвазян, О. Борисенко, М. Маклакова, Р. Овчарової, К. Савіна, О. Чарова, Н. Самоукіна, О. Смирнова, М. Соколової, В. Ткачової, Г. Пилипової, Є. Щукіної) показує, що підходів до розгляду цієї проблеми недостатньо. Було вивчено різні типи та стилі материнського відношення, розглянуто різні складові структури ставлення матерів до дітей, але недостатньо розглянуте саме поняття «материнське ставлення».

Також недостатньо вивчено специфіку ставлення матерів до дітей різного віку з порушеннями розвитку. В основному дослідників цікавили особливості материнського ставлення до дітей з інтелектуальними порушеннями (роботи О. Чарової, О. Савіної), а також до дітей з руховими порушеннями (роботи В. Ткачової), з порушеннями слуху (роботи О. Чарової, Є. Савіної) та ін. Все

вищесказане визначило наш інтерес до теми «Особливості ставлення матері до дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення».

Об'єкт дослідження: материнське ставлення.

Предмет дослідження: особливості ставлення матері до дитини з порушеннями мовлення.

Мета дослідження: вивчити особливості ставлення матері до дитини дошкільного віку із порушеннями мовлення.

Ця мета передбачає вирішення наступних **завдань** дослідження:

1. Проаналізувати проблему ставлення матері до дитини дошкільного віку із порушеннями мовлення у теоретичному аспекті.

2. Дослідити відносини матері дитини дошкільного віку із порушеннями мовлення.

3. Провести порівняльний аналіз ставлення матері дитини дошкільного віку із порушеннями мовлення та без мовленнєвих порушень.

4. Визначити специфіку ставлення матерів, які виховують дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення, до їхнього порушення.

5. Оцінити вплив ставлення до мовленнєвого порушення дитини на материнське ставлення загалом.

6. Запропонувати система роботи з матерями, які виховують дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення

В емпіричній частині цього дослідження використовувалися такі методи: тестування (методика діагностики батьківського відношення А. Варга, В. Століна (ОРО), методика PARI (в адаптації Т. Неццет), опитувальник вивчення взаємодії батьків з дітьми (ВРР)) І. М. Марковської та методика діагностики ставлення до хвороби дитини (ДОБР) В. Кагана та І. Журавльової), якісний та статистичний аналіз.

Базою нашого дослідження є заклад дошкільної освіти №5 комбінованого типу (м. Кам'янець-Подільський), заклад дошкільної освіти №9 комбінованого типу «Барвистий віночок» (м. Кам'янець-Подільський) та заклад дошкільної освіти №15 комбінованого типу «Джерельце» (м. Кам'янець-Подільський)

Практична значущість нашого дослідження визначається тим, що запропоновані нами рекомендації щодо надання психологічної допомоги можуть бути використані психологами та логопедами дошкільних навчальних закладів для роботи з матерями дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Основні теоретичні положення дослідження відображено у науковій статті «Особливості ставлення матерів до дітей з порушеннями розвитку» (Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2021 р. / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онупрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. – С.70-73)

ВИСНОВКИ

1. Розглянувши поняття «материнське ставлення», ми виявили, що підходів до його вивчення, як вітчизняної, і зарубіжної психології недостатньо. Також нами були розглянуті різні підходи до стилів та типів материнського відношення, а також її структура.

2. Вказавши психологічні особливості дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, ми виявили, що всі психічні процеси протікають негаразд, як в нормально бачачих дітей цього віку. До особливостей таких дітей дошкільного віку з різними мовленнєвими порушеннями можна віднести: труднощі у формуванні предметності сприйняття, порушення міжособистісного спілкування, специфічність у формуванні ігрової діяльності та ін.

3. Ознайомившись з особливостями ставлення матерів до дітей із порушеннями у розвитку, ми визначили, що досліджень із цієї проблематики недостатньо. Було вивчено материнське ставлення до дітей з інтелектуальними порушеннями, порушеннями слуху, з РДА, з руховими порушеннями, порушеннями мовлення, тощо. Як було помічено, у таких дітей спостерігається емоційне відкидання.

4. Дослідивши ставлення матерів до дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, ми дійшли висновку, що такі матері авторитарні, не прагнуть симбіотичних відносин зі своєю дитиною, вважаючи її непристосованою до життя; також не прагнуть встановлення партнерських та зрівняльних відносин і не заохочують розвиток самостійності, ініціативності та активності у своїх дітей; вони дратівливі, надмірно суворі і схильні до ухилення від контакту з дитиною, не прагнуть передчасного розвитку своїх дітей, вимогливі, послідовні в застосуванні різних заходів до дитини, але водночас турбуються за подальше життя дитини.

5. Провівши порівняльний аналіз ставлення матерів до дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями та без них, ми встановили, що матері дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями відрізняються більшою

авторитарністю, меншим прагненням до симбіотичних відносин зі своєю дитиною та встановленням партнерських, зрівняльних відносин. Такі матері не заохочують розвиток самостійності, ініціативності та активності у своїх дітей. Матері таких дітей менше піклуються про них, намагаються подолати опір дитини та придушити її агресивність. Їх також відрізняє дратівливість, строгість та схильність до ухилення від контакту з дитиною, на відміну від матерів, які виховують дошкільнят без порушень зору.

6.Визначивши специфіку відносини матерів, які виховують дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, до їх хвороби, ми помітили, що такі матері турбуються за життя дитини і вважають, що хвороба дитини не залежить від них, і вони не можуть нею керувати, але теж час вони переважає адекватне ставлення до тяжкості хвороби дитини і повне дотримання необхідних обмежень активності.

7.Оцінивши вплив ставлення до хвороби дитини на материнське ставлення загалом, ми зробили висновок, що ставлення матері до хвороби та материнське ставлення взаємопов'язані між собою.

Отже, наша робота присвячена вивченню особливостей ставлення матерів до дітей дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями. Ми припускаємо, що особливо актуальною є ця проблема в контексті взаємодії матері з дитиною, яка має різні порушення розвитку. У вітчизняній та зарубіжній психології дана проблема недостатньо досліджена, хоча потреба у її вивченні дуже велика. Без цього просто неможливо організувати кваліфіковану психологічну допомогу таким матерям. Матері таких дітей часто бувають пригнічені і відчують провину через народження дитини з різними порушеннями (у тому числі і з порушенням мовлення). На жаль, у психології недостатньо розроблено підходи до надання такої допомоги. У зв'язку з цим ми пропонуємо систему надання допомоги матерям, які виховують дошкільнят з порушеннями мовлення, з урахуванням виявлених закономірностей. У цьому полягає актуальність нашого дослідження.

У теоретичній частині дослідження ми розглянули поняття, структуру, типи та стилі материнського відношення, психологічні особливості дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями, а також особливості ставлення матерів до дітей із порушеннями у розвитку. Ми визначили, що у психології недостатньо вивчене саме поняття материнського відношення, а також спостерігається мало досліджень щодо специфіки ставлення матерів до дітей з різними патологіями.

Експериментальне дослідження включало організацію, методи дослідження, а також провели кількісний та якісний аналіз даних. Було виявлено, що у багатьох матерів дошкільнят з мовленнєвими порушеннями переважає емоційне відкидання своєї дитини, висока авторитарність по відношенню до неї. Такі матері сприймають свою дитину несамостійною, не прагнуть симбіотичних відносин та встановлення контакту з ними, а також не прагнуть партнерських відносин з такими дітьми. У той же час, матері дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення дратівливі, надмірно суворі. Рівень турботи стосовно таких дітей у матерів знижено. Такі матері бояться образити своїх дітей, намагаються пригнічувати передчасний розвиток агресивності та сексуальності та не прагнуть прискорити психічний розвиток дитини. Щодо застосування заходів виховання матері таких дітей послідовні та вимогливі. Гіпотеза про те, що материнське ставлення до дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями має свої особливості, було підтверджено, як і другу гіпотезу про те, що на материнське ставлення впливає ставлення матері до хвороби її дитини.

Отримані результати нашого емпіричного дослідження можна використовувати під час надання психологічної допомоги матерям, які виховують дітей дошкільного віку з мовленнєвими порушеннями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н.Н. Особенности материнского отношения и привязанность ребенка к матери // Психологическая наука и образование, 2006. № 2. С. 82– 91.
2. Айвазян Е., Одиноква Г., Павлова А. «Любовь по правилам и без, или Особые ли матери у особых детей?» // Дошкольное воспитание, 2005. № 9. С.51 – 63.
3. Андреева Т.В. Семейная психология: Учеб. пособие. – Спб.: Речь, 2005. – 244 с.
4. Анисимова Н.Л. Совместная работа семьи и детского сада по воспитанию и развитию детей с нарушением зрения // Дефектология, 1998. № 1. С.56 – 62.
5. Арина Г.А., Айвазян Е.Б., Маклакова М.В. Особенности развития эмоционально-ценностного отношения к ребенку женщин с отягощенной беременностью // Дефектология, 2003. № 4. С.59 – 66.
6. Архиреева Т.В. Методика измерения родительских установок и реакций // Вопросы психологии, 2002. № 5. С.144 – 153.
7. Белова О.Б. Дослідження стану агресії у молодших школярів з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ)/ О.Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць / за ред. В.М.Синьова, О.В.Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2017. – Вип. 8.– С. 23–33.
8. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001.-96 с.
9. Борисенко О. М. Психолого-педагогічні засади формування позитивного ставлення батьків до дітей з аутизмом [Електронний ресурс] / О. М. Борисенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна. - 2014. - Вип. 2. - С. 56-65. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvldu_2014_2_8

10. Гаврилова Н.С. Психологічна характеристика дітей з загальним недорозвитком мовлення з порушеннями пізнавальної сфери кінестетичного типу. Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова: Збірник наукових праць / За ред. В.М.Синьова. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2008. – С. 277- 281. (Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. № 11).
11. Горецька О.В. Психологічні особливості ставлення батьків до дітей з особливими потребами Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації, 2013, №2.
12. Ермаков В.П., Якунин Г.А. Основы тифлопедагогики: Развитие, обучение и воспитание детей с нарушениями зрения: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. издат. центр ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
13. Ермакович Е.Д. Организация работы с родителями в специализированном дошкольном учреждении // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития, 2003. № 1. С.28–39.
14. Зальцман Л.М. Работа с родителями детей, имеющих нарушения зрения и интеллекта // Дефектология, 2006. № 2. С.31–35.
15. Калинин С.И. Компьютерная обработка данных для психологов / Под науч. ред. А.Л. Тулупьева.– Спб.: «Речь», 2002. – 134 с.
16. Калягин В.А., Матасов Ю.Т., Овчинникова Т.С. Как организовать психологическое сопровождение в образовательных учреждениях. – Спб.: КАРО, 2005. – 240 с.
17. Ковалев С.В. Психология семейных отношений. – М.: Педагогика, 1987. – 160 с.
18. Кожухарь Г. Как влиять на детей // Семья и школа, 2001. № 6. С.5–7.
19. Колпакова Л.М. Влияние ситуации нетипичности ребенка на ценностно-смысловые образования матери // Мир психологии, 2005. № 3 (43). С.120 – 127.
20. Константинов В.В. Экспериментальная психология. Курс для практического психолога. – СПб.: Питер, 2006. – 272 с.

21. Корнилова И.Г. Игра и творчество в развитии общения старших дошкольников с нарушениями зрения. Креативная игра – драматизация. – М.: Издательство «Экзамен», 2004. – 160 с.
22. Кричевец А.Н. Математика для психологов: Учебник / А.Н. Кричевец, Е.В. Шикин, А.Г. Дьячков / Под ред. А.Н. Кричевца. – М.: Флинта, Московский психолого-социальный институт, 2003. – 376 с.
23. Кэмпбелл Р. Как на самом деле любить детей / Кэмпбелл Росс; Не только любовь / Максимов М. – М.: Знание, 1990 (Нар. ун-т. Пед. фак.; № 4). – 192 с.
24. Лидерс А.Г. Психологическое обследование семьи: Учеб. пособие-практикум для студ. фак. психологии высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – 432 с.
25. Марковская И.М. Тренинг взаимодействия родителей с детьми. – СПб.: Речь, 2006. – 150 с.
26. Мастюкова Е.М., Московкина А.Г. Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.И. Селиверстовой. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 408 с.
27. Мещеркова С.Ю. Психологическая готовность к материнству // Вопросы психологии, 2000. № 5. С.18 – 27.
28. Мілевська О.П. Застосування структурного аналізу розуміння тексту у навчанні учнів із затримкою психічного розвитку // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : вип. VI, у 2 т. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2015. – С. 348–359.(Index Copernicus)
29. Носс И.Н. Введение в технологию психодиагностики. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2003. – 251 с.
30. Овчарова Р.В. Психология родительства: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 368 с.
31. Овчарова Р.В. Родительство как психологический феномен: Учебное пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. – 496 с.

32. Основы психологии семьи и семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под общ. ред. Н.Н. Посысоева. – М.: Изд-во ВЛАДОС – ПРЕСС, 2004. – 328 с.

33. Пінюгіна К. Психологічна характеристика особистості батьків, які мають дітей з особливостями психофізичного розвитку // Нова педагогічна думка. 2015. № 1 (81).

34. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Е.И.Артамонова, Е.В. Екжанова, Е.В. Зырянова и др.; Под общ. ред. Е.Г. Силяевой. – М.: Издательский дом «Академия», 2005. – 192 с.

35. Райгородский Д.Я. Диагностика семьи. Методики и тесты. – Самара: Издательский дом «БАХРАХ – М», 2004. – 736 с.

36. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие. – Самара: Издательский центр «БАХРАХ – М», 2005. – 672 с.

37. Райгородский Д.Я. Психология и психоанализ любви. Учеб. пособие для студ. факультетов психологии, педагогики и социальной работы. – Самара, Издательский центр «БАХРАХ – М», 2002. – 688 с.

38. Ратанова Т.А. Психодиагностические методы изучения личности: Учебное пособие. / Т.А. Ратанова, Н.Ф. Шляхта. – М.: Московский психолого-социальный институт; Флинта, 2003. – 320 с.

39. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании: Учеб. пособие. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 529 с.

40. Савина Е.А., Чарова О.Б. Особенности материнских установок по отношению к детям с нарушениями в развитии // Вопросы психологии, 2002. № 6. С.15 – 23.

41. Самоукина Н.В. Симбиотические аспекты отношений между матерью и ребенком // Вопросы психологии, 2000. № 3. С.67–82.

42. Семья в психологической консультации: Опыт и проблемы психологического консультирования / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: Педагогика, 1989. – 298 с.

43. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. – СПб.: ООО «Речь», 2004. – 350 с.

44. Синягина Н.Ю. Психолого-педагогическая коррекция детско-родительских отношений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 96 с.

45. Смирнова Е.О. На что жалуются мамы // Семья и школа, 2006. № 4. С. 2 – 4. 46. Смирнова Е.О. Почему мамам бывает трудно? // Семья и школа, 2006. № 5.

С.14–16.

47. Смирнова Е.О., Быкова М.В. Опыт исследования структуры и динамики родительского отношения // Вопросы психологии, 2000. № 3. С.3–14.

48. Смирнова Е.О., Соколова М.В. Структура и динамика родительского отношения в онтогенезе ребенка // Вопросы психологии, 2007. № 2. С.57–68.

49. Солнцева Л.И. Введение в тифлопсихологию раннего, дошкольного и школьного возраста. – М.: Полиграф сервис, 1997. – 123 с.

50. Социально-психологическая и консультативная работа с семьей: Хрестоматия / Сост. Л.Б. Шнейдер: В 2 ч. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – Ч. II. – 712 с.

51. Ткач О.М. Особливості надання логопедичної допомоги дітям з кохлеарною імплантацією // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 12 / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2019. – С. 43-55. (Index Copernicus)

52. Ткачева В.В. К вопросу о создании системы психолого-педагогической помощи семье, воспитывающей ребенка с отклонением в развитии // Дефектология, 1999. № 3. С.30 – 36.

53. Ткачева В.В. Психологические особенности матерей, воспитывающих детей с тяжелыми двигательными нарушениями // *Коррекционная педагогика*, 2004. № 1 (3). С.74 –79.
54. Ткачева В.В. Работа психолога с матерями, воспитывающими детей с тяжелыми двигательными нарушениями // *Дефектология*, 2005. № 1. С. 25 –35.
55. Ткачева В.В. Семья ребенка с отклонениями в развитии: Диагностика и консультирование. – М.: Издательство «Книголюб», 2007. – 144 с.
56. Филиппова Г.Г. Материнство и основные аспекты его исследования в психологии // *Вопросы психологии*, 2001. № 2. С.22 –36.
57. Филиппова Г.Г. Материнство: сравнительно-психологический подход // *Психологический журнал*, 1999. Т. 20. № 5. С.81– 88.
58. Филиппова Г.Г. Психология материнства: Учебное пособие. – М.: Издательство Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
59. Хайртдинова Л.Ф. О работе с родителями в специальном (коррекционном) дошкольном образовательном учреждении для детей с нарушениями интеллекта // *Дефектология*, 2005. №1. С.11 – 13.
60. Хорват Ф. Любовь, материнство, будущее. – М.: Издательство «Прогресс», 1982. – 96 с.
61. Хорош С.М. Влияние позиции родителей на раннее развитие слепого ребенка // *Дефектология*, 1991. № 3. С.88 – 93.
62. Хрестоматия по истории социальной педагогики и воспитания. Т.1. Зарубежная история / Сост. А.А. Фролов, Ю.Х. Трушина. – М.: Народное образование, НИИ школьных технологий, 2007. – 304 с.
63. Хрестоматия по перинатальной психологии: Психология беременности, родов и послеродового периода / Сост. А.Н. Васина. – М.: Издательство УРАО, 2005. – 328.

64. Чарова О.Б., Савина Е.А. Особенности материнского отношения к ребенку с интеллектуальным недоразвитием // Дефектология, 1999. № 5. С.34 – 39.
65. Шарипов А.Р., Гафурова Э.Ф. Особенности представления родителей близоруких детей о семейном воспитании // Дефектология, 1998. № 3. С.23– 28.
66. Шнейдер Л.Б. Основы семейной психологии: Учеб. пособие. – М.: Издательство Московского социально-психологического института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2003. – 928 с.
67. Щербакова Ю.В. Специальная психология: Учеб. пособие. – М.: Издательство РИОР, 2006. – 80 с.
68. Щукина Е.Г. Понимание и отношение к феномену материнства в концепциях ученых-мужчин // Мир психологии, 2006. № 4 (48). С.46 – 55.
69. Щукина Е.Г. Психосоциальные основы формирования материнства на современном этапе // Мир психологии, 2005. № 2 (42). С.206 – 216.
70. Энциклопедия психологических тестов. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001.
– 496 с.
71. Havrylova, O. Tkach, O. Havrylov Violation of the cognitive activity of junior schoolchildren with systemic speech disorders. 14th International Technology, Education and Development Conference. Valencia, Spain – 2-3 March, 2019.
https://iated.org/concrete3/session_overview.php?event_id=34